

LEVÉL A VÖLGYBŐL

Mészöly Miklós

A gyík itt lakik az asztalom mellett, egy farönk alatt. Tavaly vágtuk ki a fát, öreg volt, útban volt, s noha igyekezett összeszedni magát az utolsó évben, termése menthetetlenül leleplezte: erőfeszítése satnya ügyeskedésnek bizonyult. Most azt várjuk, hogy megérjen, kiszáradjon; s addig is beválik ülőalkalmatosságnak. Ha nem volna, már hiányozna is. Hajnalban szoktam kiülni rá, s onnét nézem a völgyet. Erős nyár volt, minden sietve érik. Az alsó pásztaban egy semmitérő barackfa roskadozik; még nem tudja, hogy rá is sor kerül, már megrendeltünk egy nemesített fajtát a csemeteiskolából. Ezekben a tervekben van a boldogság. S bár tudja az ember, hogy nem Isten, alább azért mégsem akarja adni.

Szomszédom, a Sümegi Vojtek, átjött az egyik délelőtt, hogy piszkáljak ki az ujjából egy gálic-szilánkot, mélyen belevágódott, s az ő keze durva. Hatalmas termetű férfi; mint egy oszlop. Sebészkedésem közben elmeséli, hogy míg Pesten voltam, rajtakapott egy sánta öregasszonyt, az egyik barackfánk alatt hajlongott nagyon a kacska lábával. S hogy ettől hogy' elfutotta a vér. „Ebben a völgyben eddig csak a madár lopott, de mióta minden jöttment idejár dolgozni, ennek is, annak is lába kel.” A baj csak az, hogy mikor a szoknyájánál fogva kirángatta az asszonyt az útra (akit különben akkor látott először), semmit se talált a kötőjében. Lehet, hogy csak könnyíteni húzódott be a tőkék közé? Ma sem tudja. De ha egyszer már benne volt a gyanúsításban, nem hagyhatta abba szégyen nélkül. Elmondta mindennek az asszonyt, s a végén még lökött is egyet rajta, neki a partnak; az meg óbégatva elkacsázott, és az urát hívta. De Vojtek akkor már túl volt a szurdikon, az akácfák mögé húzódott. Az asszony ura vasvilálával rohant fel az úton, hogy megöli Vojteket. „Tudja, igaz, hogy

egy kicsit elstettem a dolgot — meséli —, lehet, hogy éppen akkor nem akart lopni az a némbér, de mégis evett a düh, hogy ilyesmibe belekevert. Mert ha nem akkor, majd lop legközelebb. De emiatt nem ugorhattam neki az urának.” S még idejében lemászott a szurdikba, az öregember meg fönt kiáltozott: „Ismerlek én jól! Gyere elő, te ribanc!” Vojtek egy órát lapult lent, s ezt nem tudja megbocsátani. Már nem is az asszonyt, az öregembert gyűlöli. Azt várja, hogy egyszer tanúk nélkül találkozhasson vele — „akkor megdöntöm a rohadtat!” — Pár napja éppen a pászta szélén vakart, mikor három napszámos asszonnyal — a sánta feleség nélkül — az orra előtt ereszkedett le a kúthoz az öregember. Vojtek azt mondja, látta az öreg arcán, hogy felismeri s tudja, hogy ő bújt akkor a szurdikban: mint a méz, úgy kisápadt. Ő meg szeretett volna ott rögtön nekimenni, de az asszonyok miatt megint nem tehette. „És most mit csinál majd?” — kérdezem. Nevet s megköszöni a sebészkedést „Még megkapja, nem kések el vele.” Egyelőre sürgősebb dolga van, most ifjít egy pásztát, egymaga rigolirozza, mint valami tank. S áthív, hogy nézzem meg a három rózsafát, amit ő nemesített. De amire a legjobban készül: a lányát adja férjhez, s még utoljára egy igazi parasztlakodalmat akar látni maga körül. Borjút nevelt a nagy napra, amit maga fog letaglózni, nem engedi, hogy más kontárkodjon szegénnyel, mikor ő a lelkét adta bele. Az a száz csirke, amit a férgek meghagytak, azokkal csak szórakozzanak az asszonyok.

A csirke különben itt is gond, a tanya körül. A rókák nemrég kölykeztek, a szurdik tele van velük, s szinte napról napra merészebbek: mint az ámokfutók, tömik a kölykök hasát, s kopasztanak, harácsolnak, amit lehet. Undorodva fedezem fel az egyik kopasztóhelyüket. Végül Tóthéktól kölcsönkérem a férgező foxijukat, de csak két kölyköt sikerül ártalmatlanná tennünk, a nőstény belemar a fo-xiba, s elmenekül; a hím meg vinnyogva utána.

Közben esténként Wittgenstein *Logika-Filozófiai Értekezését* olvasom; s mintegy ellensúlyképp, egy drámával birkózom a magát bénító, lehetetlenné tevő szerelemről.

Így múlnak a napok.

Szeretem ezt a magányos, fizikai munkára is ösztökélő környezetet. A fűrészmunka és pihenés a több órai szellemi munka után. Különbözik is szeretek tiszta határt szabni az engedélyezett vadonnak. Az akác, ami be-betör a felső pászta szélén, az utakra is előreküldi pionírjait. Ezeket irtom s a burjánt; s csak addig kegyelmezek meg nekik, amíg éppen virágoznak és színesítik az út mentét. De a magjukat már nem engedem beérni, jönnek majd úgyszólván új csapatok. Így a semmittevés, az apró matatások félórái is csupa igazságtevészel telnek el. S egy-két olyan megfigyeléssel, amilyenekből a tudomány is felépül, csak nem műkedvelői szeszéllyel.

Reggel a szél koraérett diót vert le az asztalomra. Felbontottam, s a kukac leperdül a földre. Kíváncsian figyeltem, meddig bírja a napon. Elég sokáig. Aztán hangyák fedezték fel. Először egy apró, gyors járású törzs jelent meg, de ezek nem bírtak vele. Mikor a kukac hátrára másztak, az pontosan úgy, mint az óriáskígyók, spirálba csava-

rodva igyekezett a spirál közepébe szorítani támadóit. Végül egy nagy szárnyas hangya elragadta tőlük a zsákmányt. Valamivel megbénította a kukacot, mert ezután már alig mozgott. Ekkor viszont én követtem el hibát: késheggyel továbbpöccintettem az avart, ami alá besodródottak, de valahogy megsérthettem a hangyát, mert mint a pörgettyű, forogni kezdett maga körül, a megszűnt külvilág középpontjában. A kukacra meg ugyanakkor rátalált egy vöröshangya, és azonnal vonzsolni kezdte. Hamarosan egy másik hangya is felbukkant; s ezt még elfogadta segítőtársnak az első, de attól kezdve jöhetett bármilyen törzsbeli, mind megtorpantak melléjük érve, s hirtelen tovább-siettek.

Valami jeladás történt közöttük? Mi volt ez? Véletlen? S mi a valószínűsége? A jelenség ellentmondani látszik a faji viselkedésnek.

Wittgenstein arra szavaz, hogy „a dolgoknak nincs a priori rendjük.” „Mindaz, amit leírhatunk, másképp is lehetne.” „Egy esemény bekövetkezik vagy nem következik be; itt nincs középút.” Vagy az emberi minőség-rend világára kiélezve: „Az akaratszabadság abban áll, hogy nem tudhatjuk most a jövőbeli eseményeket.”

A két hangya, mintegy hat méternyi úton, egyedül vonzolta a kukacot, visszautasítva minden segítséget; s a hat méternyi földrész hangyatársadalma ezt a „rendellenességet” — aszimmetriát? — fegyelmezetten tudomásul vette: hagyták, hogy ketten cipeljék be a kukacot egy lyukba. Míg figyeltem az erőlködésüket, titokban vártam azért, hogy vajon megcáfolódik-e a kivétel, — mert úgy megnyugtatóbb. „Az indukció folyamata abban áll, hogy feltételezzük a *legegyszerűbb* törvényt, amely tapasztalatunkkal összhangba hozható. E folyamatnak azonban nem logikai, hanem csakis pszichológiai alapja van. Világos, hogy semmi alapja sincs azt hinni: a valóságban a *legegyszerűbb* eset fog előfordulni” — írja Wittgenstein.

Dehát hol a logika, a végleges, ami nem csupán kiolvasható elv, hanem válasz is; miben van; s mi az, ami a kivételek mögé sáncolja magát? „Mi nem gondolhatunk el semmi alogikusát, mert ebben az esetben alogikusan kellene gondolkoznunk.” És ha mi nem, akkor kicsoda? „Valamikor azt mondták, hogy isten bármit megteremthet, csak azt nem, ami a logika törvényeinek ellentmondana. Valójában egy alogikus világról nem tudnánk *elmondani*, milyen is az”. Így hát nem marad egyéb, mint a belátás, hogy „a dolgok állását csak leírni lehet, nem pedig *megnevezni*?”

A hangyákat leírni, és újra leírni.

És egyre általánosabban leírni?

Este vacsorára hívnak a szomszédos völgybe, s ott elmesélem apró kis megfigyeléseimet. Jót derülnek rajtam, a természetben élő emberek barátságos fölényével; hiszen én csak kirándulok az ő mindentudásuk világába. S az ő megfigyeléseik mellett nemcsak eltörpülnek az enyéim, de a választ se követelik olyan vehemensen: *a gazdagság válassza lép elő*.

Mikor elbúcsúzom vendéglátóimtól kapok tőlük ajándékba egy füzér fokhagymát, s biztatnak, hogy éljek vele rendszeresen, a fokhagyma „tömjénfüst a Kaszásnak”, — s még egy zacskó sztrichnines kukoricát is kezembe nyom az asszony, mikor megtudja, hogy macska

nélkül vagyok. „Ez meg Kaszás az egernek” — mondja; hogy a logikus egyensúly meglegyen. Még akkor este elszórtam a mérget, tervszerűen, s azóta már meg is szűnt a falban a nyüszögés. Nem mondhatnám éppen, hogy hiányzik az éjszakai invázió, de azért — ha egyszer van idő rá — az ilyen, egyszer-volt hangok sorsán is eltűnődik az ember: hova lesznek? Van az effélében valami hierarchia? Ha én most köhintek, az ugyanolyan minőségű rezgés és energiaátalakulás, mint például a falban-volt nyüszögés? S ha van — hol van a rés, amin keresztül az indok és eredet az egyformának látszó hatásokat külön-külön „vízjelezni” képes? Mert tulajdonképpen logikus is lehetne, hogy valamilyen dimenzióban — akár fizikailag is kimutathatóan — különbség legyen közöttük.

De úgy látszik, a lényeges különbségek kimutatása legalább olyan bonyolult, mint a lényeges hasonlóságé. Mindenesetre, azóta csend van éjszaka.

De még az éjszaka csendje se tud olyan átható lenni, mint amilyen a völgyé, délben egy és kettő között. Mintha minden életet kapcsolna ilyenkor a fény túlzása: bálvány tettenértséggel minden hangsúly a pusztán önmagára korlátozódó formára tevődik át. Ez az én gyíkom ideje: ilyenkor ül ki a rönkre, a maga időtlen mozdulatlan-ságával. Mint a legfinomabb szablyaél, csak annyit hajlik fölfelé a teste, anélkül, hogy belefáradna ebbe a végleges következetességbe. Csupán azt a madarat tudnám hasonlítani hozzá, amelyik szintén ebben az időpontban jelenik meg, mindig ugyanazon a karón s egy rebbenésnyi mozdulata sincs: csak mint a felfüggesztett létezés körvonala. Mégis ő csap be, nem a gyík: rájöttem, hogy időnként felröppen egy arasznyit, majd ismét visszaszáll a karóra. Nem nehéz kitalálni: vadászként ül ott, nemcsak a nap megbúvöltjeként. Nyilván a gyíkom sem ártatlan, de őt még nem tudtam tettenérni. Így hát őt nevezem ki a völgy tiszteletbeli bölcsének. Talán ő mégis tud valamit a mozdulatlanabb ős-őskorból.

Ilyenkor különben én is beszűntetek minden cselekvő működést. Pihen a dráma, a „szerelem, ami önmagát függeszti fel”. Amolyan részleges fegyverszünet ez, a világ láthatóbb színpadán. Kis közérzeti ízelítő abból, amit logikai absztrakcióként — e napokra választott szerzőm — így fogalmaz meg: „Hogyha nincs semmiféle aszimmetria, akkor egyáltalán nem tudjuk két esemény közül az *egyiket* leírni”. Nos hát — csakugyan — ez az a bizonyos éden, ami kissé távolesik... Bár ez a verő dél, a verő fényességnek ez a túlzása minden lehető elkövet. Mintha minden látványbeli forma — a fák, a tőkék, a gyíkok, a madár, még én is — mintha mind fedni látszanánk egymást egy-egy pillanatra: külön-külön „leírhatatlanul”. Dehát hogyan? Fedni egymást? Mikor hibátlanul még magunkat se tudjuk...? Wittgenstein a kezek híres kanti problémáját említi: hogy már a síkban, sőt az egydimenziójú térben sem lehet a két kezünket fedésbe hozni, holott ténylegesen egybevigők. S mindjárt hozzáteszi: annak, hogy nem lehet őket fedésbe hozni, semmi köze sincs ahhoz, hogy teljesen egybevigők. A jobbkezes kesztyűt ugyan fe lehetne húzni a bal kézre, ha a négydimenziójú térben ki lehetne fordítani. De ez nem könnyű... Reverdy, még hívő korszakában, egyszer így fogalmazott: La quat-

rième dimension, c'est le Dieu. Kétségkívül a *fedésre* gondolt, a legtágabb értelemben: a térre, ahol az egerek és a méreg, halálraítélt barackfánk és a megrendelt csemetefa, Sümegi Vojtek és a vasvillás öregember mind hibátlanul fedik (és igénylik?) egymást.

Mindez logikus? Wittgenstein azt követeli az ideális logikától, hogy kijelentéseit semmiféle lehetséges tapasztalat meg ne cáfolhassa, de ugyanakkor ne is igazolhassa semmiféle lehetséges tapasztalat. Valóban: ha egy ilyen logika felépíthető, az igazoltság mértékének maximumát valósíthatja meg. De az igazoltság, az igazolhatóság feltétlen értelmesség is? Két világ. S az igazság nyílt rejtélyessége? Egy harmadik világ?

Nem bánám, ha tiszteletbeli bölcsem is nyilatkozna erről a kérdésről; de mire odanézek, már hült helye, visszavonult a rönk alá. S ez szinte olyan most, mint valami jeladás. Vagy éppen hogy ő tűnt el a jelekre? Ugyanis szél indult hirtelen, kapások baktatnak fel a pászta mellett, rőzsés szekér ereszkedik le a mélyúton. Akárhogyan is, de a gyík távozásával — vagy csupán azzal egyidőben — a csendnek egy páratlanul tartózkodó dimenziója lopódott ki a völgyből. S igazában most tudom csak, hogy csend volt, mert itt a zaj; a leírható. S mivel az „aszimmetria” világában csak munkálkodva lehet jó a lelkiismeret — friss erővel én is nekilátok a gépelésnek, a rókák a zsákmányolásnak, az egerek a sztrichnines kukoricának, Sümegi Vojtek a tervei végrehajtásának. S egy adott pillanatig — valamennyien, újra — mérhetetlenül elfoglaltak vagyunk, a világ állványzata vagyunk; pusztán azért, mert hittel tevékenykedünk.

Ennek a boldog érzésnek kézzelfogható munka-gyümölcsét — igaz, hogy különleges okok hatására, s persze, áttételesen — a következő este hozta meg számomra. Pósáéknál voltam látogatóban, akik a völgytoroknál laktak. Már az asztalnál ültünk, mikor megtudtam a téli történetet: hogy Zsoli nincs többé. Nagyon szerettem a kutyájukat; és a két öreget is nagyon szeretem. Mintagazdák, jó emberek, a lelkiüket kiteszik, ha segíteni kell, egész életükben gürcöltek, nem panaszkodtak, sorsot vállaltak. Télen az asszony rájött, hogy Zsoli lopkodja a tojást. Az ember nem volt hajlandó végrehajtani a büntetést. Az asszony erre, az öreg távollétében, zsineget kötött Zsoli nyakára s fellógatta a fűrészbakra. „Nem kell azt magasabbra — magyarázta —, csak a lába ne érje a földet.” Kérdeztem, hogy hamar vége lett-e. „Mire a krumplic megfőtt” — mondta. Csak akkor nézett ki újra az udvarra. Tél volt, lucskosodott a hó, az ember délfelé jött haza. Pósáné azzal fogadta, hogy menjen ki a bakhoz, takarítsa be a maradékot a szurdikba. Az öreg akkor eszmélt föl. Nem akarta sehogy a bakról leemelni a kutyát, csak akkor fogadta el, mikor az asszony levette. S kivitte a szurdikhoz, ledobta a kásás hóba. Éppen tizedik évét töltötte náluk Zsoli, az anyja mellől kapták, majdnem szopósként. Mikor visszaballagott a házhoz, tréfára vette, amit különben képtelen lett volna megfogalmazni, de valahogy mégis szót kért. „Bemehetek?” — kérdezte a kapun kívülről; mármint hogy ő, és veszély nélkül-e. Az asszony azóta is önfeledtebben nevet eseten, mint a férfi, — ámbár így is illik: végül is az öreg mondta a váratlan csattanót. Pósáné egyébként a macskájukat is fölakasztotta aznap. Külö-

nősebb panasz nem volt ellene, — de „valahogy nem egyezett a természetük”. S azt gondolta, akkor már új lappal kezdi: most van új kutya, új macska. Egy pillanatig zavartan nézek a derús, kék szemükbe. De milyen jagon? Esetleg talán ez az egyidejű elintézés...? — az a csepp többlet, ami nélkül is meglett volna a nélkülözhetetlen „aszimmetria” — az zavart? Igaz viszont, hogy az új kutyát — mikor télen a duvadaknak kitett méregbe beleevett s felpuffadt — az asszony két napig úgy kezelte s ápolta, hogy alig aludt közben. S hogy a kutya ne érezze magát egyedül, a nyakán tartotta a kezét — „fogtam a lelket benne” — mondja. S meg is gyógyult. Bobi különben sokkal látványosabban kedves állat, mint amilyen Zsoli volt; még akkor este én is megbarátkoztam vele. S ott is vacsoráztam náluk. Vacsora után elolvastuk az újságot, meghallgattuk a híreket a telepés rádión. S közben a nagy Képes Bibliájukba is belelapoztam: még a hetvenes évekből való kassai kiadás. Nem én, az asszony kezdett el felolvasni belőle a hírek után, nem titkolt célzatossággal. S elsőnek ezt: „A népet pedig, mely benne vala, kihozatá; és némelyét fűrész, némelyét vasborona alá, némelyét fejsze alá vetteté; némelyeket mézskemencén vitt által és így cselekedék Dávid az Ammon fiának minden városával.” Pósáné bólogatva tette hozzá, hogy amíg ez végképp ki nem megy az emberek természetéből, nem is lesz nyugság.

Ezután elbúcsúztam a két öregtől. Az a felajzottság azonban, ami egész este bennem volt, csak otthon, a tanyában oldódott fel. Munkához már fáradt voltam, de azért még egy jó órát ott ültem az írógép mellett. A pillék vadul ostromolták a petróleumlámpa üvegét: miután sorba leperzseltek a csápjajukat, odatelepedtek a lámpa rácsozott nyakára, onnét bámultak a túlzó fénybe, míg a hőség és a petróleumgőz végleg ki nem meritette őket. S számomra egyszerre a napnál is világosabb lett, hogy I.-t, a darabom egyik központi alakját, nem menthetem meg attól, hogy felakassza magát: ez fogja meghozni a szerkezet egyensúlyát, sőt, a mondanivaló pozitív jellegét éppen ez hívja elő. S ez az „absztrakt” gyilkosság legalább annyira fellelkesített, mint amennyire megdöbbenett a hír, hogy Sümegi Vojtek megleste a sánta öregasszony urát, és a Szivárványos kútnál beleverte a szurdikba, de annyira, hogy alig élt, mikor rátaláltak; s még mindig bizonytalan, hogy életben marad-e. Följelentés viszont mégse lett a dologból (az öreg „úgy esett bele a szurdikba” hajtogatja az asszony) — állítólag azért, mert tényleg rájuk lehetne bizonyítani valami komolyabb tolvajlást. Csak hogy ezt *akkor még* — a verekedésnél — Vojtek nem tudta, bevallotta nekem.

És mégis mindez, az *egész*, valahogy logikus is. Csak nem tudom, miért. „A logikai törvények nem tartozhatnak további logikai törvények alá”, olvasom. „A logikában nem *mi* fejezzük ki jelek segítségével azt, amit akarunk, hanem a logikában a természetileg-szükségzerű jelek természete nyilvánul meg: ha ismerjük egy adott nyelv logikai szintaxisát, akkor már a logika minden kijelentése adva van.

De mi a mi völgyünk — a Völgy nyelvének szintaxisa?

A gyíkom holnap is ki fog ülni a rönkre s úgy tesz, mintha a lényegét értené. De féltő, hogy nem fog érthető szót szólni soha.

Évekkel ezelőtt egy mesébe kezdtem, de csak a vázlatáig jutottat, amelynek kínjaiból és harcaiból a jelen született, a közvetlen múlt pot... Az Üveghegy aljában egy vénséges vénasszony ül és nézi a napot... Az Üveghegy aljában a nap túzi a homokot...”

Itt kell abbahagynom ezt a levelet is. Egy kis szünet következik a mesében.